

Kunst

die het landschap bewerkt

Wapke Feenstra

De reis naar *De Beste Plek* is een project van de Friese kunstenares Wapke Feenstra. Het is een *performatief* event: het maakt ervaringen cultureel en actueel, en creëert ter plekke een ander beeld van de omgeving. Een nieuw landschap wordt gemaakt.

Het landschap zoals dat in de kunstgeschiedenis - de schilderkunst - opdoemt, is een groene omgeving, een oord van verlangen of een plaats delict. Want onbestemde gevoelens zoals dromen en angst horen bij een landschap. Dat de tweedimensionale kadrering van onze omgeving al eeuwenlang populair is, heeft me aanvankelijk verbaasd. Ik ben geboren en getogen in een landschap, maar wist jarenlang niet dat er een schilderkunstig genre bestond dat anders met het land omging dan wij op de boerderij. Dat werd pas duidelijk toen de eerste toeristen langskwamen, er kunst op televisie kwam en enkele Amsterdamse hippies huizen kochten in ons dorp.

De wereld werd groter en mensen zagen in die weilanden met koeien en velden met bieten kennelijk iets wat mij ontging. Niet dat ik in mijn jeugd geen esthetische ervaringen had, maar die waren van een andere aard. Het eindeloze bruin van een begripvol koeienoog met lange zwarte wimpers. Liggend in het gras de sterrenhemel bekijken totdat het je duizelde. Of de veelvormige wolken die dagelijks voorbijdreven; nadrukkelijk aanwezig maar toch ongrijpbaar.

Ja, mijn landschap is vaak nostalgisch, soms afstandelijk en dan

De ervaring van op het land te staan, rond te kijken en al pratend te wijzen naar alles wat je ziet, verandert zodra de boor de grond in gaat.

‘Liggend in het gras de sterrenhemel bekijken totdat het je duizelde’

weer ligt alles onder een vergrootglas. Anno 2012 wens ik dat de blik op ons landschap van close-up naar overzichtsshot kan bewegen, zodat vastroesten gewoon niet kan. Ons landschap moet dus telkens weer worden herzien en we beginnen heel *basic* met een grondboor. Ga letterlijk met een grondboor een meter de grond in, doe de aarde in kleine zipzakjes en noteer op welke diepte je het vond. De ervaring van op het land te staan, rond te kijken en al pratend te wijzen naar alles wat je ziet, verandert zodra de boor de grond in gaat. Het gesprek wordt minder weids; land wordt een ding met kwaliteiten en fysieke eigenschappen. De eigenaar weet wat over de waterhuishouding te vertellen, de bewerker vertelt over de oogst en het onderhoud. De kenner wrijft de grondmonsters met de vingers heen en weer, bijt er knarsend op en benoemt de samenstelling. Ik als kunstenaar zie dit alles vooral als een evenement, want er wordt immers druk gefotografeerd en gevraagd en verteld en geschreven. Even klonteren onze ervaringen samen: we zien het landschap. We maken het tot onze culturele plaats. De grondboring markeert letterlijk de plek.

De Beste Plek

Waarom hechten mensen aan een plaats, aan een bepaald uitzicht of aan een plek? In het Oosten van Nederland – aan de Overijsselse Vecht – ligt de gemeente Hardenberg. Een landelijk gebied met afgegraven hoogveen, waarop nu intensief geboerd wordt. Lange rechte kanalen en een paar zandruggen met een ven en een beek waar de kampeerders op afkomen. Maar het is geen grote nationale toeristische trekpleister en het woongebied kampt met wat krimp. Toch wordt me tijdens een eerste bezoek duidelijk dat veel mensen hier graag wonen. Sommigen al generaties, anderen omdat ze toevallig hier werk vonden.

In de zomer van 2007 doe ik daarom een oproep aan de bevolking – huis aan huis wordt een flyer in de bus gedaan. Het is een uitnodiging om mij naar *De Beste Plek* te sturen. *‘Stuur Wapke naar ‘De Beste Plek’ en motiveer haar waarom ze vooral daar moet zijn. Wilt u een bijdrage leveren aan dit kunstboek en heeft u een goed idee voor een locatie die Wapke niet mag missen, schroom niet en laat van u horen.’*

Dat *De Beste Plek* in het algemeen niet bestaat en dat de oproep toch veel roering brengt bij de lokale pers en de gemeente is bemoedigend. *De Beste Plek* is daar waar je dingen onderneemt, daar waar het verlangen naar plaats en activiteit even samenvallen. Daarom mag elke openbare plek worden genomineerd en wordt het boek een na te volgen reis. Er komen ruim tachtig nominaties binnen en de eerste veertien aangewezen plekken worden door mij bezocht. De reis duurt

een maand. Veertien keer bezoek ik *De Beste Plek* en telkens worden de dag nadien alle gemaakte notities verwerkt en digitaal opgeslagen voor het boek. Zondag is rustdag.

Het is zomer. Op de aanhangwagen achter mijn auto heb ik een digitale verkeersaanwijzer gemonteerd met een scherm op zonne-energie. Daarop staat: *De Beste Plek*. De aanmelders van de veertien locaties krijgen bericht van mijn bezoek en ze werken mee aan het tot stand komen van een optimale dag op *De Beste Plek*. Ik bezoek ook monumenten en evenementen, die door meerdere mensen zijn genomineerd. Daar is het dus een grotere groep die een stempel op mijn dag zet, maar meestal zijn we met vier of vijf. Ik kom op de markt in Hardenberg en krijg de beste standplaats, wandel over een landgoed, kijk uit over een bietenveld, maak een herbarium, zie prachtig gerestaureerde kalkovens in Dedemsvaart en ga vissen met vader en zoon. De grootste vis die we vangen is een zeelt. Elke dag op *De Beste Plek* eindigt met een grondboring, de grond tot één meter diep doe ik in zipzakjes en die neem ik mee naar de studio. De gefotografeerde grond markeert later in het boek het hoofdstuk over die dag. Dat bevat voorts een fotoreportage van de plek, met een actueel verhaal.

De reis naar *De Beste Plek* is een kunstproject, niet alleen in zijn representatie in het gepubliceerde boek, maar ook als event. Het is allemaal nadrukkelijk *performatief*, het vindt plaats, maakt ervaringen cultureel en actueel, en creëert ter plekke een nieuw beeld van de omgeving. We maken een nieuw landschap. Dat is een even eenvoudig als complex gebeuren. Het kunstproject gaat op microniveau over een landelijk gebied en fungeert daar als een open vraag, een reis en een reisboek. Op macroniveau kadert *De Beste Plek* in het debat over het ritualiseren van cultuur en de vaak vergeten relatie met de grond. Het gaat over de wonderlijke wereld van wonen, wortelen, neerstrijken en nestelen.

Zand erover

Ik heet Wapke Feenstra. Feenstra betekent: die komt van de veengrond. Eigenlijk kom ik van de kleigrond, maar voorvaders komen inderdaad van het veen. Wapke betekent waterbron of woud, daar zijn verschillende verklaringen over te vinden. Ik heb een Friese naam, zoals alle Friese namen eindigend op –stra en –sma. Dat ik vloeiend Fries spreek maakt het plaatje compleet, er zal bij velen een landschap opdoemen met een statig Fries paard of een kudde zwartbonte koeien grazend in een wei omringd met sloten. Mijn naam past bij de streek waar ik ben opgegroeid, niet bij waar ik nu woon. Ik woon in Rotterdam in een zogeheten *aandachtswijk*. Op het moment is daar

De Beste Plek is daar waar je dingen onderneemt, daar waar het verlangen naar plaats en activiteit even samenvallen.

aandacht voor de vele Polen en Bulgaren die er recent zijn komen wonen.

Ik ben Wapke Feenstra, maar had ik mijn achternaam via mijn moeder en grootmoeder gekregen dan had ik nu een Oost-Europese achternaam gehad; dat brengt weer andere beelden op het netvlies. Niet alleen mensen, maar ook een taal en een naam roepen een landschap op. Ook oorden trekken hun landschappelijke registers open. Soms schreeuwt het landschap om actuele communicatie. In 2008 sta ik aan de Ebro in het Spaanse Zaragoza. Daar worden een nieuwe kantoorwijk en een park aangelegd vanwege de aankomende *EXPO '08*. Terwijl de zandauto's af- en aanrijden, vraag ik wat hier vroeger is geweest. 'Niets', luidt het antwoord. Niets?

Niets maakt me nieuwsgierig en zeker als het begraven wordt onder bouwzand. Later hoor ik dat er enkele boeren werkten die er groenten verbouwden. Twee boerenfamilies woonden bij hun land. Die wil ik dus treffen en dat blijkt niet eenvoudig want ze zijn in het nieuws geweest vanwege de hoge prijs die ze voor hun land kregen. Ik overtuig de boeren dat de culturele waarden en de daaraan verbonden verhalen interessant zijn en opeens ken ik zes boeren die daar land hadden. Zo ontstaat *'Former Farmland'*, een reeks wandelingen langs *'landmarks'* zoals oude bomen die zijn blijven staan of een typerende waterkant waar nu een kantoorflat staat of een hergebruikte schuur. Ik loop over het land dat generaties door de boeren is bewerkt en hoor dat dit gebied al in de Romeinse tijd groente teelde voor de stad Zaragoza.

Twee jaar geleden kwam daar een einde aan en ik schrijf de herinneringen op van de laatste bewerkers over het gebruik van de grond. Foto's van wat boeren en hun familieleden nu verbouwen en verwerken illustreren de verhalen en ik zet alles op →

Verderop in Limburg worden appelen en aardappelen verbouwd, een schaapskudde graast op de heide en grondstoffen als grind en kwartszand worden er nat gewonnen.

In totaal vertellen vijftig boeren, landarbeiders en hun zonen en dochters over het 'FORMER FARMLAND', ze laten in de woonwijken het onderliggende boerenlandschap weer opduiken.

Lustobject

Op alle zes locaties in het Limburgse landschap spelen economie, productie en bezit natuurlijk de hoofdrol. Dat is ook de reden waarom deze bewerkers het bovenlaagje van de aardkorst voortdurend (mogen) bewegen. Kunst legt evenwel een andere claim op het landschap, die verdergaat dan beeldvorming en ook aandacht vraagt voor de ongreepbare aspecten en de angsten en de dromen. De beschreven kunstprojecten zijn uiteindelijk geen onderzoek, amusement, studiereis of verslaggeving - al komen alle genoemde werkvormen wel aan bod. Het is beeldende kunst in de traditie van de conceptuele kunst die de ruimte bevraagt, die de rollen van producenten en consumenten door elkaar mengt en het publiek eerder insluit dan uitsluit. Het is kunst die incorporeert, die ons in beweging zet en ons andere landschappen laat creëren van onze omgeving.

De omgeving verandert, de kunst verandert en het landschap verandert. Landschap is de laatste decennia niet uitsluitend een schilderkunstig genre. De tweedimensionale kadering is gemeengoed geworden, we zien de (landelijke) omgeving als een plaatje dat ons bedient. Door de omslag van een agrarische en mijnwerkersmaatschappij naar een dienstverlenende en vooral niet-grondgebonden maatschappij is de blik op het landschap vastgeroest. Het landschap wordt een lustobject, we modelleren een door ons gewenst plaatje. We willen een mooi uitzicht, maar terwijl we een klaagzang aanheffen over de horizonvervuiling door maïs en zendmasten, ligt onze 'smartphone' op tafelen eten we vlees van met maïs gevoederde runderen. Gelukkig is - naast goed tafelen - het willen ontwrichten van een vastgeroeste esthetische kijk een beproefd spel in de kunst. En het 'landschapsspel' is urgent. Mijn bijdrage was het volgen van sporen van bewerkers en dat vastleggen in foto en tekst; het zette het landschap als genre even in beweging en het wordt vervolgd. Dat staat vast.

Lebenskunst Festival' in Berlijn. Als co-editor voor 'myvillages.org' werkte Feenstra mee aan de conferentie en het boek 'Images of Farming' (2010-2011), uitgegeven bij Jap Sam Books Heiningen. In de herfst van 2012 komt het tweede 'myvillages.org' boek uit onder de titel 'A Photographic Portrait of a Landscape'. In die publicatie zullen het terplandschap en het creëren van culturele centra centraal staan. www.wapke.nl

De genoemde projecten:

- 'Grondboren' is vanaf 2007 tot nu in diverse projecten toegepast. Alle geboorde grond is verzameld en bewaard.
- 'De Beste Plek' (2007) werd door Kunst en Cultuur Overijssel gefinancierd. Curators: Let Geerling en Robert-Jan Muller. Productie en advies: gemeente Hardenberg. Het boek is verkrijgbaar bij Jap Sam Books.
- 'Former Farmland' (2008 en 2009) werd mede door Artcircolo & Vodafone geproduceerd en werd tijdens de wereldtentoonstelling in Zaragoza ('EXPO 08'), het 'Ars Electronica Festival' (2008) en in het kader van de tentoonstelling 'Landschaft 2.0' in het 'Edith Russ Haus' in Oldenburg (2009) gerealiseerd.
- 'Bewegend Landschap' is in 2009 op uitnodiging van Ronald van de Sompel ontwikkeld met werkplaats FLACC. Bewegend Landschap werd in 2010 en 2011 geproduceerd en gepresenteerd in 'Z33', 'FLACC' en 'C-mine'.

een website opdat het geheel breed toegankelijk is. Bij elke 'landmark' staat een bord en we lezen beurtelings de teksten voor tijdens de rondleidingen. Nokia en Vodafone stellen in 2008 mobiele telefoons met internet en een nieuw beeldherkenningssysteem ter beschikking. Vier jaar geleden was het innovatief, inmiddels is het door alle 'apps' achterhaald.

Het project 'Former Farmland' sprak zich snel rond en binnen een jaar kon ik er drie versies van maken; de genoemde wandelingen in Zaragoza tijdens 'EXPO 08', daarna in Linz in Oostenrijk tijdens het 'Ars Electronica Festival' en voor 'Landschaft 2.0' in Oldenburg (Nedersaksen, Duitsland). In totaal vertellen vijftig boeren, landarbeiders en hun zonen en dochters over het 'Former Farmland', ze laten in de woonwijken het onderliggende boerenlandschap weer opduiken.

Bewegend landschap

In Belgisch Limburg zijn de steenkolenmijnen al zo lang dicht dat het gruis rijkelijk is begroeid met gras, bomen en planten. Verderop in de provincie worden appelen en aardappelen verbouwd, een schaapskudde graast op de heide en grondstoffen als grind en kwartszand worden er nat gewonnen. Dit is de primaire industrie: ze werkt direct met de aanwezige grondstoffen, maakt gebruik van de aardkorst en laat daar een (ruw) product uit voort komen. Dat betekent een directe ingreep in ons landschap, waardoor het uitzicht voortdurend verandert.

In 2009 zoek ik zes locaties in Limburg en vraag de bewerkers mee te doen aan het kunstproject 'Bewegend Landschap'. We starten

met een feestelijk etentje waar alle betrokkenen elkaar ontmoeten. In 2010 volg ik dan het aardappelen poten, zand zuigen, grind winnen en appels plukken. Het is een mooi jaar: in alle seizoenen moet ik erop uit, ik leer van de kenners en maak veel foto's. Ik ga mee met de zand-, grind- en aardappeltransporten. Pas als het product van eigenaar wisselt, houdt mijn reis op. Het schip, de vrachtauto, de trein en de jeep trekken verder naar hun volgende klus.

Ik schrijf alle wetenswaardigheden op en maak notities bij de fotoreportages. Via de nieuwsbrieven van kunstwerkplaats 'FLACC' wordt mijn verslag van 'Bewegend Landschap' rondgestuurd. Al deze bovengrondse bewegingen stellen niets meer voor zodra ik de locaties bezoek met geoloog Michiel Duser. Michiel vertelt gedreven over aardkorstgeweld, slijtage, overstromingen en verzakkingen. Het is nauwelijks te bevatten dat er miljoenen, miljarden

jaren van beweging nodig waren om dit tot een bewoonbaar en bewerkbaar stukje België te maken. Ik teken schematisch de geologische ontstaansgeschiedenis van het landschap en in zes animaties worden de geologische

tekeningen van het zich ontwikkelend landschap tot aan de cultivering getoond. Na de animatie volgt een gedetailleerde diashow gemaakt van de foto's van de huidige bodembewerking en het produceren en transporteren in 2010. Het resultaat is toegankelijk gemaakt via een opstelling met aanraakscherm die in de zomer van 2011 door 'Z33' in de tentoonstelling 'PIT' in Borgloon is getoond en later in de hal van C-mine in Genk. Zoals gebruikelijk staat alles weer online; www.bewegendlandschap.be en het aanraakscherm zijn in 2012 nog bij kunstwerkplaats 'FLACC' in Genk te zien.

'Het landschap wordt een lustobject, we modelleren een door ons gewenst plaatje'